

Zitierhinweis

Rejchrt, Ivo: Rezension über: Rudolf Kučera, Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918, Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2013, in: Český časopis historický, 2014, 1, S. 141-143, DOI: 10.15463/rec.1189724161

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

ký vývoj natolik propojen s životními osudy, že obojí tvoří jediný celek. Obvinění z heterodoxie zasáhlo Bulgakova ještě v polovině třicátých let prostřednictvím konzervativní Ruské pravoslavné církve v zahraničí (ROCOR) se sídlem v Srbsku, a nic nevypovídá lépe o pluralitě a zároveň rozbitosti ruské pravoslavné emigrace než fakt, že biskupové západní Evropy pod jinou jurisdikcí odsudek nepřijali a za Bulgakova se postavili. Můžeme doufat, že v plánované druhé části knihy se díky autorům dostaneme do větší hloubky, aniž bychom přitom ztratili ze zřetele šíři a pestrost kontextu, v němž se odehrávalo a odehrává setkávání spirituálních tradic a moderní doby, univerzality a partikularismu, pravoslavného křesťanství a křesťanského Západu.

Filip Outrata

Rudolf KUČERA

*Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy
v českých zemích 1914–1918*

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2013, 213 s., ISBN 978-80-7422-232-0.

V květnu tohoto roku obohatila prestižní Knižnici Dějin a současnosti práce mladého českého historika Rudolfa Kučery (* 1980), který po studiích v Praze, Vídni a Berlíně působí v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

Název na první pohled vyvolává představu analýzy válečného přidělového hospodářství, kniha s tímto konceptem však pracuje mnohem širěji, někdy přímo metaforicky, jak naznačuje již historiograficko-metodologický úvod. Politikami dělnické třídy autor rozumí sféry všedního života, v nichž vznikaly kolektivní identity a požadavky jako hlavní konstitutivní faktor dělnické třídy.

Už od počátku 20. století sílila snaha moderní vědy racionalizovat lidský život, ovšem teprve válečná mobilizace sil uvedla do praxe systém „správně“ a přesně „přiděleného“ jídla, práce, času i norem chování. Právě za první světové války byl tedy poprvé vyzkoušen systém účelových masivních zásahů státu i do oblastí dříve čistě soukromých. Zvláště výpočty závislosti mezi množstvím konzumovaných potravin a vykonané fyzické práce se staly vhodnou záminkou pro omezování spotřeby v zázemí, jak dokládá část Sytost na příděl. Válečná mašinerie reagovala na obecný nedostatek potravin tím, že snížila dříve stanovené doporučené množství a složení potravy, jež zajistí dostatečnou energii lidskému „stroji“ k fungování (přežití). Pokles kalorií byl výrazný, na polovinu a posléze až na třetinu předválečné hodnoty. Maso bylo najednou hodnoceno jako postradatelné, jeho konzumace dokonce jako nezdravý přežitek a podléhání primitivním pudům, což odpovídalo tehdy obvyklému prezíravému pohledu středostavovské vědy na potřeby nižších vrstev. Okleštěné množství stravy se pak pokoušel stát zajistit, stále častěji marně, takže lidským motorům „hrozilo zadření“. Ovšem sám fakt státní intervence ve jménu prosazení vědeckých hodnot dobově příliš nepobuřoval. Jídlo se postupně stalo základní starostí každodenního života širokých vrstev. Podle přístupu k němu se utvářely nové sociální postoje, teprve prožívání nedostatku potravin nově definovalo sociální příslušnost. I kvalifikovaní dělníci (a střední vrstvy), dříve materiálně zajištění a naplnění životním optimismem, byli najednou závislí na obstarávání stále méně kvalitní základní potravy obcí či zaměstnavatelem anebo nedělními výjezdy na venkov.

Část Únava na příděl nabízí pohled na dělníka jako na pouhé kolečko v ohromném soukolí válečné výrobní mašinerie. Státem technokraticky racionalizovaná výroba nutí zaměstnance v přesně stanoveném (a mnohem větším) množství a čase pracovat, ale také (ve snaze o zachování „funkčnosti“) odpočívat. Dělník jako subjekt vlastního rozhodování a součást odborového hnutí,

jež před válkou dokázalo být do jisté míry partnerem zaměstnavatelů, ztratil vlivem nové legislativy v klíčových podnicích válečného hospodářství, jejichž vedení převzala armáda, možnost ovlivnit své pracovní podmínky i změnit zaměstnání. Podle Rudolfa Kučery šlo dokonce o „ztrátu kompetence nakládat s vlastním tělem“, neboť za zanedbávání pracovních povinností v případě rozsáhlejších deliktů mohl válečný soud zaměstnance odsoudit až k trestu smrti.

Oddíl Mužnost na příděl řeší genderovou problematiku. Válečná projekce muže počítala pouze s mužem jako válečným hrdinou, takže masa mužů – civilistů (ale dokonce i vojáků přidělených k práci v průmyslu) ztrácela možnost se na tomto konceptu podílet, čímž zřejmě podle autora prožívala krizi mužské sebeidentifikace. Změnila se ovšem celá společnost: předválečný paternalistický svět, kde muži (administrativně i symbolicky zastupující císaře) řídili společnost jako jediná veřejná autorita, byl rozrušován jednak ženskými zásahy do válečného stravování (právě na ženy se obracely popularizační materiály o předepsaných kalorických hodnotách a náhražkové kuchařky, aby tyto „vědecké“ novinky prosadily ve svých rodinách), jednak povoláváním žen do průmyslu a terciárního sektoru (služeb). Jako úřednice nebo (dokonce uniformované!) řidičky a průvodčí tramvají najednou dohlížely na muže s pravomocemi nadřízené autority. Se sebevědomými dělnicemi se jen obtížně vyrovnávalo odborové hnutí, nakonec je ovšem do svých řad přijalo, což oživilo jeho činnost. Kučerův závěr pak jednoznačně zní: Dělnická třída ztratila během několika let svou androcentrickou identitu a stala se genderově diverzifikovaným kolektivem.

Nejmetaforičtěji je nazvána kapitola Hněv na příděl, ovšem i zde je souvislost s válkou, respektive státem organizovanou bídou zcela zjevná. Právě hlad nejdůsledněji rozbíjel tradiční loajalitu obyvatelstva ke státu. Dosavadní odlišování živelných, spíše ženských hladových bouří a mužských politických stávek neumožňovalo vysvětlit řadu přechodových jevů, v nichž se mísily dlouhodobé třídní požadavky dělníků s novými vlivy. V závislosti na ideologii, politickém programu a jeho univerzálnosti, či naopak národnostní, genderové nebo oborové omezenosti také měly jednotlivé stávky různou sílu a odlišnou míru úspěšnosti. Převahu získala nakonec spíše venkovsky pojmávaná (ne)spravedlnost, jež chtěla zúčtovat s liberální měšťanskou společností iracionálními kroky, zde plasticky přiblíženými obrazem rabujícího muže s ukořistěnou bačkorou v ruce.

Léta první světové války přinesla zásadní změny do struktury a vnitřního „fungování“ dělnické třídy. Krize sociálních jistot, stavovského sebevědomí i mužské sebeidentifikace rozbila její předchozí podobu. Podle Rudolfa Kučery „dělnická kultura, dělnické sebeumístování v rámci okolního světa i samotná podoba dělnické třídy nepřipomínaly na počátku roku 1919 stav z podzimu 1914 takřka v ničem“. Organizovaný dělnický kolektiv, posílený o ženy a poučený zkušeností se všemocným zaměstnavatelem i inspirací ruské revoluce, se do budoucna měl stát mnohem významnějším společenským aktérem.

Kučerova analýza se vyznačuje užitím účtyhodného množství domácí i zahraniční literatury v oblasti historie i dalších společenských věd. Z doposud nevyužitých podnětů byla patrně nejcennější kniha americké historičky Maureen Healy *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire. Total War and Everyday Life in World War I*, která popisuje, jak se totální válka promítla na vídeňské „domácí frontě“ do života jednak v segmentech konzumace jídla, zábavy, propagandy, zostřené cenzury, jednak v prostředí rodin „bez otců“, těžce zkoušených žen a dětí, u nichž se sváří školou požadované vlastenectví a bída ponoukající k porušování zákonů. Respekt vzbuzuje i Kučerův seznam užitých pramenů, jakkoli mezi vydanými prameny nelze nalézt obsáhlý soubor vzpomínek Domov za války, I–V (ed. Alois Žipek). Nevydané prameny pocházejí výhradně z pražských archivů (Archiv hlavního města Prahy, Vojenský ústřední archiv a Všeodborový archiv), což odpovídá základním parametrům práce a nebrání jejímu obecnému vyznění. Pro

vztah k mimopražským oblastem je nicméně příznačné, že hlášení vojenského správce z Trutnova o zásobovací situaci (s. 55) je v poznámkách nazváno hlášením „z Turnova“ (s. 174).

Knihu uzavírá resumé v angličtině, poznámky, seznam deseti dobových vyobrazení, vhodně doplňujících text (proto by ovšem bylo přínosem, kdyby jich bylo více), přehled pramenů a literatury a jmenný rejstřík.

Život na příděl přesvědčivě zachycuje proměny, jimiž prošlo dělnické prostředí v jednom ze zlomových období našich dějin. Snad se stane impulzem pro nové zpracování válečné minulosti dalších sociálních skupin, jednotlivých míst a regionů, jež může tento koncept, založený na představách kulturní antropologie, prověřit i obohatit. Nad rámec popisovaného období kniha v závěru rovněž upozorňuje, že „fantazma absolutní racionalizace společnosti“ nás ovlivňuje dodnes...

Ivo Rejchrt

Maurus REINKOWSKI – Gregor THUM (eds.)

Helpless Imperialists: Imperial Failure, Fear and Radicalization

Göttingen-Bristol (CT), Vandenhoeck & Ruprecht 2013, 211 s., ISBN 978-3-525-31044-1.

Slovo imperialismus, případně imperialista, evokuje ve většině lidí celou řadu konotací a dojmů, většinou výrazně negativních. S vrcholným obdobím koloniální expanze evropských velmocí (a částečně i Spojených států amerických) v druhé polovině devatenáctého století je spojeno násilné obsazování rozsáhlých území v Asii a Africe, jejich hospodářská exploatace, a často brutální potlačování odporu místního obyvatelstva. Autoři publikace o „moci a bezmoci imperialismu“ neusilují o revizi tohoto pohledu na imperialismus, nabízejí však zároveň pohled z jiného úhlu – pohled na dlouhodobou vnitřní nestabilitu a nejistotu imperialistů, na jejich vytrvalou, ale nepřilíhající úspěšnou snahu skloubit vysoká očekávání svých metropolí se skutečnou situací v koloniích či periferních oblastech říše, a na důsledky těchto snah pro „kolonizovaná“ území i pro imperiální velmoci jako takové.

Jak sami autoři připouštějí, je představa „bezbranného imperialisty“ poněkud provokativní (s. 7). Co se týče vojenské síly, míry vědecko-technologického rozvoje a materiálních zdrojů, nepředstavovala území připojovaná ke koloniálním říším či periferní, méně rozvinuté oblasti, pro imperiální moc zpravidla vážnější konkurenci. Imperiální zkušenost má ovšem ještě jinou, obtížněji postižitelnou stránku. Představitelé ústředních vlád, vyslaní do zámořských kolonií či na samotné hranice říše, si často jen s obtížemi zvykali na zcela odlišné kulturní prostředí, mentalitu ovládaného národa a v neposlední řadě i na klimatické podmínky. Mnohé z nich vyčerpala adaptace na nezvyklou situaci natolik, že se u nich začaly objevovat problémy nejen fyzického, ale i psychického rázu. Vědecký i společenský diskurs druhé poloviny devatenáctého a počátku dvacátého století toto nebezpečí velmi ostře vnímal a argument o škodlivosti pobytu v tropických klimatech se stal i jedním z *leitmotivů* odpůrců koloniální politiky (viz např. s. 125). V rovině metaforické pak lze o pobytu a službě v imperiálních državách skutečně hovořit jako o cestě do vlastního podvědomí, kde „vnitřní Afrika“ představuje onu dosud nepoznanou a hluboko ukrytou součást osobnosti „imperialisty“, která se vymyká racionálnímu chápání a kontrole (s. 116).

Publikace obsahuje kromě úvodu celkem osm příspěvků od různých autorů. V tomto případě se nedá hovořit o kapitolách, jelikož každý textový segment je zaměřen na jiné téma a je strukturálně koncipován odlišně od ostatních. To ostatně není překvapující, jelikož tato kolektivní monografie (pro kterou by asi bylo vhodnější označení sborník) je *de facto* spíše seřazeným